

1 Discussie tussen beheerders in het Kromme Rijngebied over hoe om te gaan met de essentaksterfte in een essenlaan. Aan de rechterkant zijn flink aangetaste, maar nog niet gestorven essen te zien.

Hoe om te gaan met essentaksterfte?

— Henk Siebel (Natuurmonumenten) en Anne Reichgelt (Bosschap)

Het Nederlandse landschap lijkt te maken te krijgen met een nieuwe boomsterftegolf. Na de iepziekte en kastanjeziekte is nu essentaksterfte bezig met een snelle opmars in Nederland. In 2010 werd het fenomeen alleen aangetroffen in het noordoosten van Nederland en nu is essentaksterfte al waargenomen op belangrijke essengroeiplaatsen in de IJsselmeerpolders en langs de grote rivieren. Onder de vlag van het Bosschap is een groot aantal beheerders in overleg getreden om een strategie uit te zetten voor het omgaan met de essentaksterfte. Hier wordt kort een eerste advies gegeven, zodat iedereen die in het beheer en beleid te maken krijgt met essentaksterfte zich hierop kan voorbereiden.

> **Wat is de oorzaak van essentaksterfte?**
Essentaksterfte wordt veroorzaakt door de essenschimmel (*Chalara fraxinea*). De essenschimmel tast de gewone es (*Fraxinus excelsior*) en andere essensoorten aan. De aantasting is te herkennen aan donkere verkleuringen in de bast, beginnend bij de bladaanzet en takaanzet (foto 2). Als met een mesje de schors eraf wordt gehaald, is duidelijk te zien dat de bast afgestorven is. Vooral jonge takken worden aangetast. Als de aantasting zich uitbreidt rond de tak, sterft het topdeel van de tak af. Bij aanhoudende en zware aantasting sterft de boom af. De essentaksterfte komt al 20 jaar voor in Midden-Europa en breidt zich van daar uit. Er wordt wel gespeculeerd dat klimaatverandering, droge voorjaren en stikstofdepositie de aantasting bevorderen, maar er zijn tot op heden geen onderzoeken gedaan die dit kunnen bevestigen.

Wat is het effect van deze ziekte?
De essentaksterfte is nog maar heel kort in Nederland bekend. Waar in 2010 alleen hier en daar taksterfte was te zien, is nu soms al boomsterfte te zien. In Midden-Europa varieert het beeld van lokaal massale sterfte tot verspreide aantasting en sterfte. Deels hangt dat samen met de kolonisatiefase van de schimmel, maar er zijn ook opvallende verschillen in aantasting tussen naast elkaar staande individuele bomen. Uit onderzoek in Denemarken blijkt ook dat de resistentie in autochtoon materiaal deels genetisch is bepaald. Ook in Nederland valt die variatie in aantasting tussen individuele bomen waar te nemen, maar het aandeel meer resistente bomen in aangetaste opstanden lijkt niet groot.

Op dit moment is de essentaksterfte in Nederland vooral massaal te zien in essenverjonging en na afzetten weer uitlopende essenstobben

foto: Henk Siebel

in hakhout (foto 3) en gedunde essenopstanden. Hier is ook een groot aandeel jonge takken dat afsterft. Maar essentaksterfte treedt ook op in de kroon en stronkuitlopers van oudere essen. Het treedt zowel in bossen als bij vrijstaande bomen op.

De gewone es als soort zal niet verdwijnen, maar op basis van de huidige inzichten zal de impact groot zijn op opstanden waar de es domineert. Het gaat dan vooral om essenhakhout, monoculturen van es en essenlanen, met gevolgen voor landschappelijke, cultuurhistorische, productie- en natuurwaarden. Bij natuurwaarden kan het bijvoorbeeld gaan om massaal optreden van ruigten na afsterven van essen met nadelige effecten op zeldzame bosplanten op oude bosgroeiplaatsen.

Kan de ziekte bestreden worden?

De essenschimmel verspreidt zich over grotere afstanden via sporen door de lucht. Het heeft daarom geen zin om een terrein met al dan niet besmette essen af te sluiten. De essenschimmel is snel verspreid aanwezig op veel bomen. De infectiedruk op nog gezonde bomen zal nauwelijks effectief minder worden door sterk aangetaste essen snel te verwijderen. Er is geen effectieve, praktisch uit te voeren bestrijdingsmethode voor de essenschimmel in de groene ruimte. Er is ook geen regelgeving op dit punt (zie kader). De advisering is er vooral op gericht hoe het beste met de ziekte rekening te houden in het beheer.

Dunning of knotwerkzaamheden uitstellen

Omdat in pas gedunde of afgezette weer uitlopende opstanden massale aantasting te zien is, adviseert het Bosschap om geplande dunningen of knotwerkzaamheden uit te stellen en eerst een strategie te bepalen hoe met de opstanden om te gaan, gezien het risico op massale sterfte. Zo zal er, als eenmaal massale sterfte in een afgezet hakhout of zwaar gedunde essenopstand optreedt, veelal snel een sterke ruigte ontstaan die eventueel herstel door aanplant achteraf sterk zal bemoeilijken.

Geen grootschalige maatregelen in het milieu uitvoeren

Bomen onder stress zijn altijd gevoeliger voor ziektes. Daarom adviseert het Bosschap ook om op korte termijn geen grootschalige maatregelen te treffen in het milieu van essenopstanden, zoals een flinke verhoging of verlaging van het waterpeil.

Zorgen voor een meer resistente populatie essen

Omdat er verschillen zijn in mate van resistentie tegen de essenschimmel die deels genetisch bepaald zijn, kan er gewerkt worden aan een grotere resistentie van de populatie essen in Nederland. Daarom adviseert het Bosschap om niet of nauwelijks aangetaste bomen in het beheer zoveel mogelijk te sparen ten opzichte van aangetaste bomen. Op dit moment is er geen resistent plantmateriaal bekend. Het is ook nog niet duidelijk of er materiaal te vinden is dat volledige resistent is. Hopelijk komt hier op korte termijn onderzoek naar.

Omvorming van essenopstanden

Het ziet er naar uit dat er onvoldoende tijd is om op korte termijn met resistent plantmateriaal essenopstanden op grote schaal te behouden. Daarom is het van belang om tijdig een eventuele omvorming naar opstanden met andere boomsoorten te plannen als het karakter van bos of hakhout behouden moet blijven. De volgende aanbevelingen kunnen hier bij helpen.

Essenhakhout

Vanuit cultuurhistorisch oogpunt is het van belang om hakhout als beheervorm te behouden. Voor het behoud van natuurwaarden kunnen echter ook andere beheervormen dan hakhout worden ingezet. Voor de natuurwaarden is het belangrijk om oude essenstoven zo lang mogelijk te handhaven totdat er andere dikke oude stamvoeten aanwezig zijn. Op die stoven en stamvoeten komen bijzondere insecten en mossoorten voor, zoals groot touwtjesmos (*Anomodon viticulosus*). Als er veel essen afsterven zal er een dichte ruigtevegetatie kunnen ontstaan die ongunstig is voor oude bosplanten en bosverjonging.

Voor omvorming zijn er twee opties. De eerste is om het hakhoutbeheer voort te zetten. Meer resistente exemplaren van es kunnen behouden worden. Daarnaast kunnen tegen iepenziekte resistente iepen, haagbeuk, Spaanse aak, hazelaar of zwarte els ingeboet worden en meegenomen worden in het hakhoutbeheer, zodat een gemengde en duurzamer hakhoutopstand ontstaat.

2 Donkere verkleuringen in de bast (bron: nieuwe Voedsel en Warenautoriteit)

foto Henk Siebel

3 Essenhakhoutstoven met dode takken die een jaar eerder aangetast werden. De stoven lopen van onder weer opnieuw uit, maar de nieuwe takken zijn een zelfde lot beschoren.

De tweede optie is om de opstand te laten uitgroeien tot een gemengd middenbos of opgaand bos dat past bij de groeiplaats, veelal eiken-haagbeukenbos. Het hakhoutkarakter gaat dan deels verloren. Hierbij kunnen hakhoutstoven van meer weerbare essen (indien aanwezig) nog wel groepsgewijs regelmatig afgezet worden of op enen gezet worden om de oude stamvoet te behouden. Zorg voor schaduwbrengende bomen of een struiklaag om verruiging met bramen en dergelijke tegen te gaan.

Essenbossen

De strategie hangt hier vooral af van het aandeel es en de belangrijkste functie van het bos. Bij verspreide essen in een bos met als hoofdfunctie natuur kunnen extra maatregelen beperkt blijven tot het omzagen van zieke essen die een risico vormen voor bezoekers bijvoorbeeld langs drukbezochte wegen en paden. In gemengde bossen kan gestuurd worden op de mengboomsoorten en eventueel resistent blijvende essen. Bij een natuurfunctie kan ingrijpen desnoods achterwege blijven en kunnen de afstervende essen achterblijven als dood hout. Als verruiging een probleem kan worden, zorg dan voor een voldoende aandeel schaduwbrengende bomen en struiken in de menging. In monoculturen van es kan afgewacht worden of een deel van de bomen resistent blijkt te zijn, daarnaast kan alvast een omvormingsscenario uitgewerkt worden. Vooral bij een hoog aandeel es en een productiefunctie is tijdige

oogst van een deel van de essen een belangrijke optie voor het beheer. Als er resistentie tegen de essenschimmel in opstanden aanwezig lijkt, is het een optie om selectief hierop te dunnen. Als dat niet het geval is ligt een eindkap meer voor de hand.

Essenlanen

Bij essenlanen is het vooral belangrijk om vanuit de zorgplicht en aansprakelijkheid ervoor te zorgen dat er geen gevaarlijke situaties ontstaan. Dit kan betekenen: vaker ontdoen van gevaarlijke takken en eerder kappen. Indien essentaksterfte leidt tot boomsterfte in lanen zal hier versneld aan laanverjonging moeten worden gewerkt als men een laankarakter wil behouden. Zolang er geen plantgoed van resistente essen beschikbaar is, adviseert het Bosschap om voorlopig geen es in lanen aan te planten.<

Henk Siebel, h.siebel@natuurmonumenten.nl
Anne Reichgelt, reichgelt@bosschap.nl

Een praktijkadvies essentaksterfte dat bij groeiend inzicht aangepast wordt en een FAQ-sheet voor de pers kunnen gedownload worden via www.bosschap.nl

Regelgeving

Export essenhout

Ten aanzien van het tegengaan van de verspreiding van de essenschimmel is er geen Europese regelgeving. Het kan zijn dat landen individueel besluiten om essenhout te weren, maar hier zijn op dit moment geen aanwijzingen voor.

Programma Beheer, Subsidieregeling Natuur en Landschap (SNL)

Misschien ontvangt u een subsidie voor het beheer van hakhout. Het Bosschap zal met het Interprovinciaal Overleg (IPO) in overleg treden om aan te geven dat er in essenhakhout vanwege de essenschimmel tijdelijk beheeraanpassingen aan de orde zijn en dat subsidie hierdoor niet in gevaar mag komen.

Natura 2000

In het beheerplan van Natura 2000-gebieden met essen(hakhout) moeten eventueel opgenomen beheermaatregelen ten aanzien hiervan aangepast worden aan de ziekte. Beheerders dienen hierover zelf in overleg te treden met uw provincie of andere overheid die het desbetreffende beheerplan trekt.